

Mấy lưu ý về Di tích Chiến thắng Xương Giang

NGUYỄN HỮU TOÀN*

Trước hết, cần phải đính chính ngay rằng, gọi “Di tích Chiến thắng Xương Giang” là gọi tắt, còn di tích này có tên gọi đầy đủ và chính xác là: Di tích lịch sử Địa điểm Chiến thắng Xương Giang tại thành Xương Giang (gồm các điểm: Cửa Đông Bắc, Cửa Đông, Cửa Bắc, Cửa Tây Nam, Cửa Nam, Khu trung tâm, Dấu vết tường thành phía Đông, Đoạn sông Xương Giang, Hồ khai quật số 2, Hồ khai quật số 3, Giếng Phủ, Đền thành) xã Xương Giang, thành phố Bắc Giang, tỉnh Bắc Giang (Quyết định số 293/QĐ - BVHTTDL, ngày 22 tháng 1 năm 2009 của Bộ trưởng Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch). Đây không phải là câu chuyện chữ nghĩa hoặc phép tu từ, mà là vấn đề tên gọi chính xác, theo đó, là việc xác định chính xác loại hình, giá trị của di tích, cơ sở của toàn bộ các hoạt động bảo vệ và phát huy giá trị di tích.

1. Theo Điều 13 của *Nghị định số 92/2002/NĐ - CP ngày 11 tháng 11 năm 2002 của Chính phủ quy định chi tiết thi hành một số điều của Luật Di sản văn hóa*, thì, “Căn cứ vào tiêu chí quy định tại Điều 28 *Luật di sản văn*

hóa, di tích được phân loại như sau:

1. Di tích lịch sử (di tích lưu niệm sự kiện, di tích lưu niệm danh nhân);
2. Di tích kiến trúc nghệ thuật;
3. Di tích khảo cổ;
4. Danh lam thắng cảnh”.

Và theo Điều 29 của *Luật di sản văn hóa* - đã được sửa đổi, bổ sung tại khoản 10, điều 1 *Luật sửa đổi, bổ sung một số điều của Luật di sản văn hóa*, các đối tượng được xếp hạng là di tích lịch sử - văn hóa, danh lam thắng cảnh (gọi chung là di tích), bao gồm:

- Công trình xây dựng, địa điểm ghi dấu sự kiện, mốc lịch sử quan trọng (gắn với địa phương, quốc gia hoặc danh nhân).

- Công trình kiến trúc, nghệ thuật, quần thể kiến trúc, tổng thể kiến trúc đô thị và địa điểm cư trú (có giá trị trong phạm vi địa phương hoặc quốc gia).

- Địa điểm khảo cổ (có giá trị trong phạm vi địa phương, quốc gia hoặc quốc tế)

- Cảnh quan thiên nhiên hoặc địa điểm có sự kết hợp giữa cảnh quan thiên nhiên với công trình kiến trúc, nghệ thuật (có giá trị trong phạm vi địa phương, quốc gia hoặc quốc tế).

Như vậy, căn cứ Quyết định xếp hạng di tích và một số vấn đề vừa trình bày, thì di tích về Chiến thắng Xương Giang (lại tạm gọi như vậy) là di tích quốc gia, thuộc loại hình di tích lịch sử và, đối tượng được xếp hạng là các địa điểm (ở đây là 12 địa điểm) ghi dấu/lưu niệm sự kiện lịch sử quan trọng của dân tộc ta ở thế kỷ XV: Chiến thắng Xương Giang.

Do đó: có hai vấn đề cần chốt lại:

- Một, đây là (di tích) địa điểm ghi dấu/lưu niệm sự kiện lịch sử Chiến thắng Xương Giang tại khu vực thành Xương Giang (bao gồm 12 địa điểm).

- Hai, theo đó, đây (di tích) hoàn toàn không phải là di tích thành Xương Giang.

2. Nói "Chiến thắng Xương Giang" cũng là một cách nói tắt. Trong trường hợp đang bàn, Chiến thắng Xương Giang bao hàm 02 sự kiện lịch sử lớn:

Một, Chiến thắng Xương Giang là chiến thắng vang dội của Nghĩa quân Lam Sơn trong chiến dịch tấn công giải phóng thành Xương Giang.

Thành Xương Giang được quân Minh xây dựng trên địa bàn nay thuộc xã Xương Giang, thành phố Bắc Giang, tỉnh Bắc Giang, vào đầu thế kỷ XV, làm trị sở của chính quyền đô hộ tại phủ Lạng Giang đương thời. Đây là tòa thành kiên cố bậc nhất của quân Minh, án ngữ trên tuyến đường quan trọng nối liền vùng Lưỡng Quảng (Quảng Đông và Quảng Tây - Trung Quốc) với Đông Quan (Hà Nội).

Khoảng giữa năm 1426, giặc Minh ở Đông Quan, do bị nghĩa quân Lam Sơn vây hãm, rơi vào thế cùng quẫn, đang/chỉ còn trông chờ vào viện binh từ chính quốc kéo sang giải cứu. Trước tình hình đó, nghĩa quân Lam Sơn, do Lê Lợi chỉ huy, đã quyết định tấn công thành Xương Giang nhằm vừa mở rộng vùng giải phóng, tạo thế vây chặt/cô lập hoàn toàn quân giặc ở Đông Quan, vừa chặt đứt cầu nối giữa quân Minh ở Đông Quan với chính quốc, đồng thời tạo nên thế trận vững chắc, sẵn sàng đập tan viện binh của giặc.

Được sự phối hợp, giúp đỡ tích cực của nhân dân Xương Giang - Bắc Giang, trong

suốt 6 tháng cuối năm 1427, Nghĩa quân Lam Sơn đã vừa vây hãm, dụ hàng địch trong thành, vừa tổ chức hơn 30 trận công phá thành, khiến quân địch đóng trong thành bị tiêu diệt quá nửa, số còn lại cũng rơi vào tình trạng vô cùng hang mang, hoảng loạn không còn tinh thần chiến đấu.

Ngày 8 tháng 9 năm Đinh Mùi (1427), Nghĩa quân Lam Sơn cùng nhân dân các làng Hà Vị, Hòa Yên, Đông Nham, Nam Xương, Châu Xuyên... đã chọc thủng phòng tuyến của giặc, ào ạt tấn công vào thành, tiêu diệt và bắt sống toàn bộ quân địch đóng trong thành.

Như vậy, Nghĩa quân Lam Sơn đã hoàn toàn làm chủ thành Xương Giang trước khi viện binh của giặc kéo vào nước ta. Chiến thắng oanh liệt này đã tạo ra một thế và lực mới cho Nghĩa quân Lam Sơn trên hành trình đi đến thắng lợi cuối cùng, đúng như quyết tâm chiến lược của Lê Lợi và bộ chỉ huy nghĩa quân trong suốt cuộc kháng chiến.

Hai, Chiến thắng Xương Giang là đỉnh cao thắng lợi của trận quyết chiến chiến lược Chi Lăng - Xương Giang lịch sử.

Đầu tháng 10 năm 1427, nhà Minh đã đưa hơn 10 vạn viện binh, do tướng Liễu Thăng cầm đầu, theo tuyến đường Lạng Sơn - Thăng Long, tiến vào nước ta, hùng cứu giúp đám quân Minh ở Đông Quan thoát khỏi tình trạng thế cùng sức kiệt (nhà Minh còn đưa một đoàn viện binh khác, nhỏ hơn, tiến sang nước ta, theo tuyến đường từ Vân Nam xuống). Lúc này, Nghĩa quân Lam Sơn hoàn toàn chủ động, trên thế thừa thắng, tổ chức liên hoàn các trận đánh tiêu diệt viện binh của giặc, từ ải Chi Lăng đến Xương Giang, làm nên trận quyết chiến chiến lược Chi Lăng - Xương Giang lịch sử. Đỉnh cao của trận quyết chiến chiến lược này là Chiến thắng Xương Giang, diễn ra ngày 3 tháng 11 năm 1427, tại khu vực cánh đồng ở phía Bắc thành Xương Giang. Chính sử nhà Minh đã phải chép: "Giặc (quân ta) hô to: Ai hàng thì không giết. Hàng trận của ta (tức giặc Minh) rối loạn, quan quân (nhà Minh) bị bắn chết hoặc bỏ chạy cả" (dẫn theo *Lịch sử Hà Bắc*, tập I).

Sau trận thảm bại này, quân địch ở Đông Quan, do Vương Thông cầm đầu đã phải vội vã xin hàng. Cuộc kháng chiến chống xâm lược Minh của quân dân ta đã hoàn toàn thắng lợi, với một mốc son chói lọi - Chiến thắng Xương Giang, được lập tại mảnh đất Bắc Giang lịch sử.

3. Như vừa trình bày, địa bàn trọng yếu diễn ra hai sự kiện lịch sử trên là thành Xương Giang và cánh đồng ở phía Bắc thành Xương Giang. Vậy, trong trường hợp này, nên hiểu thế nào về việc xác định các yếu tố gốc cấu thành di tích và loại hình di tích đối với Di tích Chiến thắng Xương Giang?

Theo tôi, có mấy vấn đề cần lưu ý sau đây:

Một là, thành Xương Giang là tòa thành trực tiếp gắn kết/nơi diễn ra Chiến thắng Xương Giang, bao gồm cả hai sự kiện lịch sử lớn đã đề cập, nhưng thực tế, không/khó cho phép xếp hạng di tích tòa thành này vì đến nay, do nhiều nguyên nhân khác nhau công trình kiến trúc tòa thành gần như chỉ còn là phế tích. Mặt khác, việc sản xuất, cư trú, đặt trụ sở làm việc lâu nay của nhiều tổ chức và cá nhân ở ngay trong khu vực thành, trên cả những bờ thành xưa, không những đã làm cho tòa thành bị biến dạng, mà mọi hoạt động nhằm tu bổ, tôn tạo, phát huy giá trị di tích này đều không có tính khả thi.

Hai là, cũng không thể xếp hạng di tích cánh đồng phía Bắc thành Xương Giang - nơi diễn ra trận đánh cuối cùng, thắng lợi vang dội, của cuộc quyết chiến chiến lược Chi Lăng - Xương Giang, vì trải mấy trăm năm, dấu tích vật chất của trận chiến này đã không còn được thấy trên cánh đồng hiện nay; khảo cổ học cũng chưa có phát hiện nào liên quan đến sự kiện lịch sử này.

Ba là, di tích Địa điểm Chiến thắng Xương Giang (đã được xếp hạng) bao gồm 12 địa điểm cụ thể. Đây là những yếu tố gốc cấu thành di tích - tức là những "yếu tố có giá trị lịch sử, văn hóa, khoa học, thẩm mỹ, thể hiện đặc trưng của di tích lịch sử - văn hóa, danh lam thắng cảnh" (khoản 15, điều 4, *Luật sửa đổi, bổ sung một số điều của Luật di sản văn hóa*).

Qua tên gọi và quan sát trên thực địa những địa điểm này, chúng tôi hình dung đây chính là những dấu mốc quan trọng để nhận diện về quy mô, cấu trúc của thành Xương Giang xưa. Đó là:

- Dấu mốc về quy mô, cấu trúc của bờ thành xưa: Dấu vết tường thành phía Đông.

- Dấu mốc về đường nước của thành xưa: Đoạn sông Xương Giang chảy cắt ngang thành theo hướng Đông - Tây.

- Dấu mốc về một số khu vực quan trọng trong thành: Khu trung tâm, Giếng Phủ, Đền Thành.

- Dấu mốc xác định thành Xương Giang từng là nơi đặt trụ sở của quân Minh và là nơi đã diễn ra những trận chiến lớn trong lịch sử: Hồ khai quật số 2, Hồ khai quật số 3.

- Theo chúng tôi, việc lựa chọn các địa điểm để xếp hạng di tích như vậy là đảm bảo tính khoa học và phù hợp với thực trạng di tích. Cách tiếp cận này giúp chúng ta khắc phục được những lúng túng khi tổ chức nghiên cứu, lập hồ sơ xếp hạng di tích đã diễn ra trong khá nhiều năm, đồng thời xác lập cơ sở pháp lý và khoa học cho việc bảo vệ và phát huy giá trị di tích lâu dài.

4. *Mấy lưu ý về loại hình, đặc điểm, giá trị và thực trạng di tích trên đây chính là cơ sở để chúng ta cùng nhau xác định một số định hướng, nhiệm vụ cần triển khai nhằm bảo vệ và phát huy giá trị di tích.*

Tham góp vào vấn đề này, chúng tôi có mấy gợi ý:

4.1. Cần tuyên truyền, giới thiệu để công chúng, đặc biệt là nhân dân thành phố Bắc Giang và các cơ quan truyền thông đại chúng của tỉnh hiểu đúng, hiểu đầy đủ về loại hình, đặc điểm, ý nghĩa, giá trị của di tích, từ đó chủ động và sáng tạo tham gia các hoạt động bảo vệ và phát huy giá trị di tích.

4.2. Cần tổ chức cắm mốc giới các khu vực bảo vệ di tích trên thực địa và dựng đặt hệ thống bia/biển giới thiệu các điểm trong hệ thống di tích để nâng cao ý thức trách nhiệm của mọi người, nhất là cư dân sở tại, đối với việc bảo vệ di tích.

4.3. Cần tổ chức nghiên cứu xây dựng quy hoạch di tích, đồng thời xây dựng quy hoạch tổng thể phát triển kinh tế - xã hội khu vực thuộc địa bàn thành Xương Giang trước đây. Trong quá trình giải quyết nhiệm vụ này, quy hoạch di tích cần được xác định là cơ sở để xây dựng quy hoạch tổng thể phát triển khu vực, nhằm xử lý hài hòa mối quan hệ giữa bảo tồn di tích và phát triển kinh tế - xã hội, gắn di tích với cuộc sống và đảm bảo sự tồn tại bền vững di tích.

4.4. Trong các hoạt động tôn tạo di tích, rất nên:

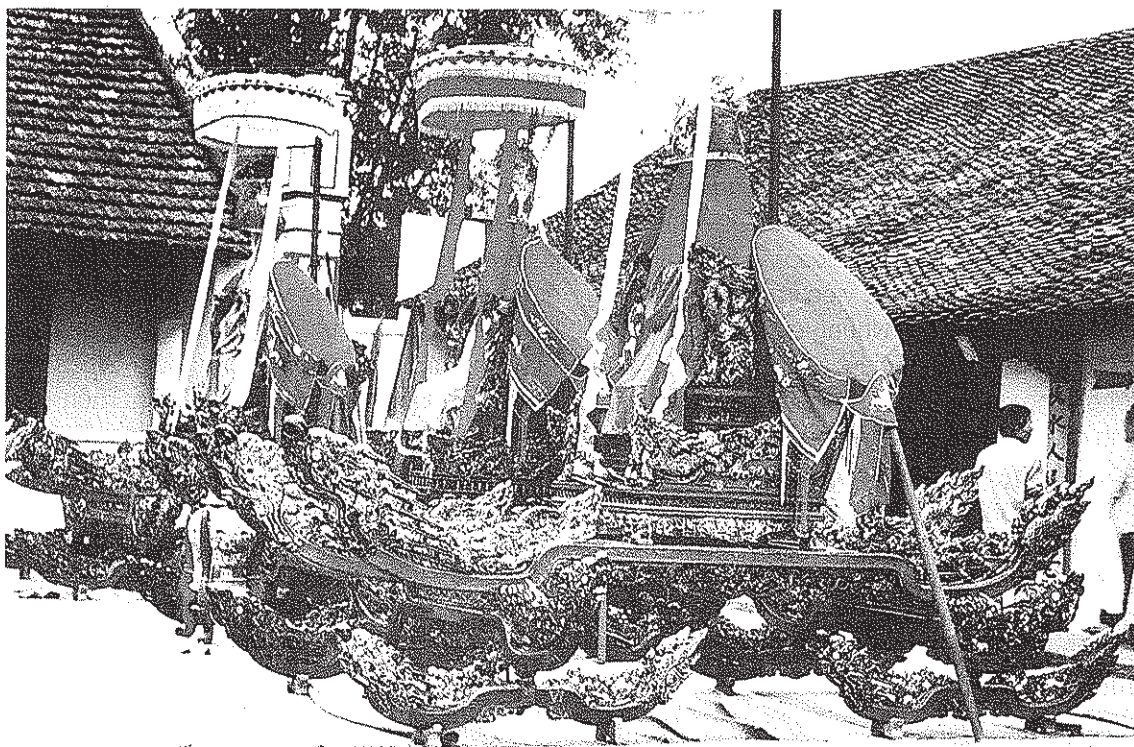
- Xây dựng một nhà trưng bày bổ sung cho di tích, làm nơi trưng bày các hiện vật phát hiện

được tại thành Xương Giang (qua các đợt khai quật khảo cổ hoặc trong quá trình sản xuất) và trưng bày về Chiến thắng Xương Giang.

- Xây dựng một số khu tưởng niệm, nên là một đền thờ, làm nơi tưởng nhớ và tôn vinh những người con của quê hương, đất nước đã chiến đấu hy sinh để giải phóng Xương Giang, làm nên Chiến thắng Xương Giang lịch sử.

4.5. Cần đưa di tích trở thành một trọng điểm trong các tuyến lữ hành - du lịch của tỉnh để khai thác, phát huy có hiệu quả giá trị di tích phục vụ công tác giáo dục truyền thống và phát triển kinh tế - xã hội của địa phương./.

N.H.T

NGUYỄN HỮU TOÀN: SOME ATTENTIONS ON XƯƠNG GIANG VICTORY HERITAGE SITE.

The paper focused on its type of historical heritage, and show that the main subject which has been endorsed as heritage is not Xương Giang's citadel but different places (12 sites) to commemorate the historical event of this victory (with two typical events including the victory of Lam Sơn troops in their liberation of Xương Giang, and a decisive victory in a strategic battle in Chi Lăng - Xương Giang). This knowledge is a background to identify some orientations and activities to protect and promote this heritage site.